

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- VISKY ANDRÁS versei 865
SOLYMOSI BÁLINT: Sötét anyag (*elbeszélés*) 867
BALÁZS IMRE JÓZSEF versei 879
JÁSZ ATTILA versei 881
FRANKL ALIONA-ZEKE GYULA: A másik város (*Nejlonrom – Los Angeles*) 884
ACZÉL GÉZA verse 888
POÓS ZOLTÁN verse 889

*

- GLENN PATTERSON: Hazáink (*Kurdi Mária fordítása*) 890
„Itt vannak mind, együtt, egymással összekötve, lássuk, mi a közös bennük” (*Glenn Pattersonnal Kurdi Mária beszélget*) 897
SÁNDOR BEÁTA: „Visszavonhatatlanul belekeveredtem a történelembe” (*Salman Rushdie Az éjfél gyermekei című regényéről*) 905
BÉNYEI TAMÁS: A fiú és a világ (*Bohumil Hrabal: Díszgyász*) 914

*

- ANDRÁS SÁNDOR: Saját halál? (*Töprenkedés Heidegger nyomán*) 931
BACSÓ BÉLA: Műalkotás és fenomén 942
NÉMETH MARCELL: A levegő árnyéka (*Értelmezés Bacsó Béla könyveihez*) 947

*

- GYÖRÖK EDINA: A monográfia mint olvasói szöveg (*Farkas Zsolt: Kukorelly Endre*) 957
FÜZI LÁSZLÓ: A hiányzó „irodalomtörténet” (*Pjotr Vajl–Alekszandr Genisz: Édes anyanyelv*) 963
TANDORI DEZSŐ: Van megint valakink (*Hidvégi Máté: Tenyeremre rajzoltalak*) 966
SZAMOSI GERTRUD: Béneyei Tamás: Apokrif iratok 969
HALMAI TAMÁS: Holló András: Egyre messzebb 973

1998

SZEPTEMBER

Folyóiratunk a Baranya Megyei Önkormányzat,
a József Attila Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap,
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzatának Kulturális Bizottsága
és a Soros Alapítvány támogatásával jelenik meg.

A Jelenkor az újságospavilonokon kívül a következő boltokban és elárúsítóhelyeken kapható

PÉCSETT: Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – JPTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8. – Írók Könyvesboltja, Kossuth Lajos u. 21. – Betűdzsungel, Király u. 9. – Zrínyi Könyvesbolt, Jókai u. 25. – Móricz Zsigmond Könyvesbolt, Széchenyi tér 17. – Pécsi Kulturális Központ Információs Irodája, Széchenyi tér 1.

VIDÉKEN: **Baján:** Lord Könyvesbolt, Tóth Kálmán tér 1. – **Balatonfüreden:** Könyvesbolt, Tagore sétány – **Balatonlellén:** Könyvesbolt, Kossuth Lajos u. 9. – **Cegléden:** Lord Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Debrecenben:** SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Kossuth Lajos Tudományegyetem – Lícium Könyvesbolt, Kálvin tér 2/c. – **Ady Endre Könyvesbolt, Piac u. 26.** – **Dunaújvárosban:** Lord Könyvesbolt, Vasmű út 5. – **Egerben:** Gárdonyi Géza Könyvesbolt, Széchenyi u. 12. – **Gödöllőn:** Fama Könyvesbolt, Szabadság tér 9. – **Gyöngyösön:** Ady Endre Könyvesbolt, Fő tér 8. – **Győrben:** Rónai Jácint Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. – Könyvesház, Bajcsy-Zsilinszky út 35. – **Hódmezővásárhelyen:** Lord-Extra Könyvesbolt, Andrássy út 5-7. – **Kecskeméten:** Katona József Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Móra Ferenc Könyvesbolt, Szabadság tér 3/A** – **Keszthelyen:** Helikon Könyvkereskedés, Kossuth L. u. 2. – **Komáromban:** Lord Könyvesbolt, Jókai tér 2. – **Kőszegen:** Városkapu Könyvesbolt, Városház u. 4. – **Mezőkövesden:** Könyvesbolt, Mátyás király u. 108. – **Miskolcon:** Egyetemi Könyvesbolt, Egyetemváros – Kazinczy Könyvesbolt, Széchenyi u. 33. – **Széchenyi Könyvesbolt, Széchenyi u. 54.** – **Mosonmagyaróvárott:** Könyvesbolt, Szent István u. 104. –

Nagykanizsán: Zrínyi Miklós Könyvesház, Fő út 8. – **Nyíregyházán:** Bessenyei György Könyvesbolt, Kossuth tér 1. – **Pápán:** Pápai Könyvesház, Kossuth u. 3. – **Sárospatakon:** Comenius Könyvesbolt, Rákóczi u. 9. – **Sárváron:** Könyvesbolt, Batthyány u. 19-21. – **Siófokon:** Kó-Ma Könyv, Batthyány u. 33. – **Sopronban:** Vörös Cédrus Könyvkereskedés, Mátyás király u. 34/F – **Szegeden:** Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27. – **JATE** bölcsészkar könyvtár – **Buch Könyvesbolt, Dugonics tér 12.** – **Grand Café Mozi és Kávézó, Bibic u. 2.** – **Móra Ferenc Könyvesbolt, Kárász u. 5.** – **Székesfehérvárott:** Vajda János Könyvesbolt, Fő u. 2. – **Szekszárdon:** Babits Mihály Könyvesbolt, Kölcsey ltp. 2. – **Szombathelyen:** Savaria Könyvesbolt, Mártírok tere 1. – **A. Z. Könyvesbolt, Király u. 1.** – **Tabányán:** Szemethy és Tsa Könyvesbolt, Fő tér 15. – **Veszprémben:** Kölcsey Ferenc Könyvesbolt, Cserhát u. 7. – **Zalaegerszegen:** Simon István Könyvesház, Tüttös u. 7.

BUDAPESTEN: Kulturtrade Könyvesbolt, I., Krisztina krt. 34. – **Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6.** – **Magiszter Könyvesbolt, V., Városház u. 1.** – **Osiris-Századvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné u. 4-6.** – **ELTE Jogi Kar, jegyzetbolt, V., Szerb u. 21-23.** – **Írók Boltja, VI., Andrássy út 45.** – **Cartafilus Kft boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri metróaluljáróban** – **Odeon Videotéka, XIII., Hollán Ernő u. 7.** – **Stellium Könyvesbolt, V., Párizsi udvar** – **Helikon Könyvesbolt, VI., Bajcsy-Zsilinszky u. 37.**

<http://www.jppte.hu/pecs/jelenkor/>

JELENKOR

120,- Ft

JELENKOR

XLI. ÉVFOLYAM

9. SZÁM

Főszerkesztő
CSUHAI ISTVÁN

*

Szerkesztők
ÁGOSTON ZOLTÁN, NAGY BOGLÁRKA

Szerkesztőségi munkatárs
DÉCSI TAMÁS

Szerkesztőségi titkár
J. ANTAL ZITA

*

A szerkesztőség munkatársai

BALLA ZSÓFIA, BERTÓK LÁSZLÓ, PARTI NAGY LAJOS,
THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673.
Kéziratot nem örzünk meg, és csak felbélyegzett választóborítékkal küldünk vissza.
Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 17. Telefon: 72/310-673),
a Baranya Megyei Önkormányzat, a Nemzeti Kulturális Alap, a Soros Alapítvány,
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzatának Kulturális Bizottsága
és a József Attila Alapítvány támogatásával.
Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.
Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál
és a Hírlap-előfizetési és Elektronikus Posta Igazgatóságnál (HELP) – 1900 Budapest,
Orczy tér 1. – közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással
a Postabank Rt. 219-98636/021-02809 pénzforgalmi jelzőszámra,
illetve közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.
Előfizetési díj az I. félévre 720,- Ft, a II. félévre 600,- Ft,
egy évre belföldre: 1320,- Ft, külföldre: 2200,- Ft.
Megjelenik havonként.
A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.
Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.
Index: 25-906, ISSN 0447-6425

„ITT VANNAK MIND, EGYÜTT, EGYMÁSSAL ÖSSZEKÖTVE, LÁSSUK, MI A KÖZÖS BENNÜK”

Glenn Pattersonnal beszélget Kurdi Mária

K.M.: – *Harminchét évesen már három sikeres regény és számos elbeszélés, esszé szerzője, negyedik regényét pedig hamarosan befejezi. Mondana néhány szót arról, hogyan alakult pályája az utóbbi években?*

G.P.: – A kilencvenes évek elején ösztöndíjasként szépírói alkotómunkát oktattam az East Anglia Egyetemen, ahol korábban tanultam, és magiszterfokozatot szereztem ezen a területen. 1993–94 folyamán mint rezidens író hat hónapig Corkban dolgoztam. Azután ugyanilyen megbízást teljesítettem a belfasti Queen’s Egyetemen 1994 és 1997 között. Sokat dolgoztam tehát egyetemeken, de inkább csak szükségből. Elsősorban regényíró vagyok, noha élveztem az egyetemi munkát, mert mind a diákok, mind az író szempontjából értékes, a személyiséget gazdagító tevékenység.

K.M.: – *Ír, brit, vagy északír szerzőnek tekinti magát?*

G.P.: – Kissé nagyképű válasznak tűnhet, de mindháromnak tartom magam, sőt többnek is, európai írónak, ugyanakkor nagyon is belfasti írónak. Az egyik probléma, ami nagyon zavart engem tinédzser éveimben, az volt, hogy választanunk kellett ír vagy brit között. Vagy egyiknek, vagy másiknak kellett lennünk. Még családon belül is, mint például az én családomban, egy unionista családban, ahol anyám mindig írnek vallotta magát, apám pedig britnek. Mindketten hittek a britekkel való unió fenntartásában, de anyám úgy gondolta, hogy ő olyan ír, aki politikai értelemben hű a britekhez, viszont elsősorban ír. Apám Írországbán lakó brit volt identitása és politikai hite szerint. Szerette és beutazta Írországot, de mégis brit maradt. Más szóval, mindketten ugyanazt a dolgot érezték, de kicsit másképp. Ezt nevezhetjük jóindulatú konfliktusnak. A konfliktus azonban, amelyben harmincegynéhány évig éltünk, sokkal kevésbé volt jóindulatú, és számomra mindig a következő képletet mutatta: válaszod egyiket vagy másikat, egyiket vagy másikat, s ez vörös fonalként húzódott végig az életünkön. Egy bizonyos ponton azután azt gondoltam, hogy ezeknek nem kell egymással konfliktusban lenniük. Ír vagyok, az ír szigeten lakom, ott is születtem, s e pillanatban ki tudja, mit hoz a jövő, viszont e pillanatban még cáfolhatatlanul brit állampolgár vagyok. Egy politikai régióban élek, amely az Egyesült Királyság része, tehát brit vagyok, britnek érzem magam, s kulturálisan rengeteg brit hatás ér. Úgy gondolom, hogy az utóbbi három évtizedben minden bizonnyal, részben a válság miatt, kialakult egy sajátos északír élményvilág, amely más, mint ami Írország többi részében tapasztalható, és amely Nagy-Britannia más részeihez sem hasonló. De nem szükséges, hogy ezek kizárják egymást vagy ellentmondjanak egymásnak, valójában úgy találom, békésen megférnek bennem. Sokáig tartó folyamat volt ezt megérteni, s bizonyos értelemben részévé vált annak, amiről írok, munkám ennek a többrétegű identitásnak a kifejezője. Ez érdekelt a *Hazánk* megírásakor, s akár további identitásbővítést is vállalnék. Európa, tudja, igen fontos.

K.M.: – *Egyetért-e azzal, hogy műveit Írország egészének irodalmában tárgyalják, vagy jobbnak látja, ha az északon születő irodalmat külön kezelik?*

G.P.: – Úgy gondolom, indokolt, hogy az északi irodalmat külön vizsgálják, mivel létezik az a bizonyos északi élményvilág, amelyről beszéltem, de őszintén szólva örülök,

ha bárhol tárgyalják a műveimet. Közösséget érzek korosztályom más íróival, s a megelőző korosztályokéval is. Igen jóban vagyok egy sereg íróval északon és délen egyaránt, s azt gondolom, hogy noha életkörülményeink és az Írország szigetével kapcsolatos élményeink jelentősen különböznek, mégis mi mindnyájan többek között írók vagyunk, akik, mint más emberek, megkísérlik elfogadni a huszadik század végi globális változásokat, s megpróbálják ezeknek az egyéni életekre gyakorolt hatását szereplőikeresztül megragadni. Így szerintem mindkét módon tárgyalhatók a műveim. Az egyetlen dolog, amellyel nemigen tudok mit kezdeni, a posztkoloniális besorolás. Nehézséget jelent számomra ez a terminus, nem önmagában véve, hiszen hasznos lehet, hanem ha ez az egyetlen paradigma, amely szerint az ír regényt megkísérlik olvasni, akkor komoly gondom van vele. Szerintem a *The Living Stream* (Az élő áradat) című könyvében Edna Longley kiváló munkát végez, amikor reagál a szemellenzősen posztkoloniális olvasatokra, mivel Írország nem olvasható Nigériához hasonlóan, nem volt olyan és most sem olyan. A paradigma hasznos, ha valami beleillik, de értelmetlen próbálkozás beleerőltetni oda nem való dolgokat. Részben, de csak részben lehet azért a posztkoloniális keretben közelíteni az ír irodalomhoz, viszont ha túlzottan ragaszkodunk ehhez, nevetségessé válhat az egész vállalkozás. Analóg példa, amit nem sokan vizsgálnak, de Edna Longley beszél róla, a közép-európai tapasztalat. Amelyen belül vannak hasonlóságok politikai értelemben: bizonyos konfliktusok dominálnak bizonyos országokban, és a megoldási módok szintén rímelnek egymással, tehát csaknem szomszédsági paradigmát lehet felállítani. Ez egy másik hasznos megközelítési mód lehet: pontosan olyan Ausztria és Magyarország helyzete, mint amiről beszélek. Egyébként meg kell jegyezni, hogy csak a laikus szintjén érdekel az irodalom tudományos vizsgálata. Nem veszek részt sok ilyenfajta vitában, hiszen elsősorban író vagyok, de látom, hogy ma Írországban valóságos harc bontakozik ki azok között, akik a posztkoloniális olvasat kizárólagossága mellett kardoskodnak, s akik szeretnék más olvasási módokat is bevezetni. Én az utóbbi táborral tartok.

K.M.: – A *Hazáink* című esszé eredetileg előadásnak készült a *Dublini Nemzetközi Írótalálkozóra*, amelynek középpontjában a szülőföld témaköre állt. Van kapcsolat a színhely és a választott téma között?

G.P.: – Nemcsak a téma és a színhely, hanem a téma és az időzítés között is található összefüggés. 1993-ban volt a fesztivál, mielőtt Corkba érkeztem mint rezidens író, s amikor az Ír Köztársaság mind politikai, mind kulturális szempontoktól vezetve megpróbált – s ez majdnem a posztkoloniálist juttatja megint eszünkbe – különböző képzeletgazdag módokat találni arra, hogy kifejezze az identitás-konfliktusokat, amelyek az egész szigeten léteznek. Azt hiszem, nem véletlen, hogy éppen az 1990-es évek elejének időszakában jöttek össze különböző háttérrel rendelkező írók Dublinban, akiknek különféle gondolataik voltak arról, hogy mit jelent a szülőföld. Számomra ez nagyon fontos pillanat volt: már egy ideje Angliában éltem, de egyre inkább éreztem, hogy Belfast vonz magához vissza. Nem akartam azonban visszatérni olyan feltételek mellett, ahogyan elmentem onnan, kevésbé behatárolt életet szerettem volna ott folytatni, mint amelyet az egymással versengő ideológiák és ortodoxiák rám kényszerítettek. Így félig döntöttem még csak el, hogy visszamegyek Belfastba. Corkba indultam, hogy ott hat hónapig dolgozzam mint rezidens író, és kevéssel ezelőtt megálltam Dublinban. Ott írtam ezt a dolgozatot, az Észak-Írországra, Írországra, továbbá Nagy-Britanniához fűződő kapcsolatomban való reakcióimat végiggondolva, s persze sok más dolog is belekerült. Aztán lementem Corkba, és amíg ott tartózkodtam, egy szörnyű gyilkosság- és bombatámadássorozat zajlott le Belfastban, nevezetesen 1993 októberében. Ez volt az utolsó csepp, ha úgy tetszik, s már tudtam, hol van a helyem. Haza kellett mennem, vissza Belfastba. Még egy konferencián vettem részt Dublinban 1993 őszén, két hónappal a Nemzetközi Írótalálkozó után, s ennek a konferenciának *Írország elképzelése* volt a címe. Ott is előadtam

egy dolgot, amely a történelem miatt igen erős érzelmi töltést kapott. Feltettem a kérdést: el tudom-e képzelni Írországot, Írország el tud-e képzelni engem – olyan helyen kívántam élni, amely elég pluralisztikus ahhoz, hogy elférjen benne valamennyi polgárának élmény- és álomvilága. Olyan helyen akartam élni, amely ténylegesen tükrözi a sokféleséget, s helyt ad a különböző emberi törekvéseknek. Ez nagyon hosszúra nyúló válasz, tudom, de a kor maga befolyásolta gondolkodásomat. 1994 márciusában már újra Belfastban éltem az említett fontos, a dublini konferenciával kezdődő hathónapnyi időszak után. Belfastban lakom azóta is.

K.M.: – *A Hazáink számos alapvető kérdést tárgyalt széles nemzetközi kontextusban, de félreérthetetlenül az északír protestáns szempontjából, például amikor „a nacionalizmus nosztalgiájáról” beszél. Hogyan fogadták ezt a „másik” Írország fővárosában, vagyis Dublinban?*

G.P.: – Nos, nem hiszem, hogy hízelgek magamnak, amikor azt mondom, hogy előadásom egyike volt a legjobban fogadottaknak az egész konferencián, s nemcsak aznap, amikor elhangzott. Tudom, hogy igen jól fogadták, s „a nacionalizmus nosztalgiájáról” azt mondtam, hogy Észak-Írországban a nacionalizmus és unionizmus helyett az ír nacionalizmusról és a brit nacionalizmusról kellene beszélnünk. Mert az unionizmus csak másik formája a nacionalizmusnak, az unionizmus az utóbbi lokális változatának neve. Így „a nacionalizmus nosztalgiája” mint téma úgy szerepelt dolgozatomban, hogy nemcsak az ír nacionalizmusra igyekeztem vonatkoztatni, hanem a britre is. Írországban komoly probléma, hogy az emberek csak azt hallják meg, amit meg akarnak hallani, s mindig lesznek, akik, függetlenül attól, mit mond a másik, saját elgondolásaik kritikáját fogják kihallani belőle, s nem veszik észre, hogy a kritika más dolgokra is vonatkozik, vagy nem is kritizálja, csak éppen tárgyalja nézeteiket. Az ilyen emberek egyedül saját sérelmeikre összpontosítanak. E fejtegetéseim miatt fogadták jól előadásomat, s mondhatom, sokat dolgoztam rajta. Tény viszont, hogy számos munkámat nem túl jól fogadják, de nem Dublinban, hanem Belfastban, s különösen negatívan reagálnak rájuk az ír nacionalizmus szélsőséges képviselői.

K.M.: – *A Hazáink esszé-formában jelent meg. Ön szerint az esszé fontosabbá vált korunkban?*

G.P.: – Jó lenne, ha nagyobb fontossággal bírna. Említette nekem, hogy itt Magyarországon havonta több irodalmi lap is megjelenik, amely közöl esszéket. Ha otthon Belfastban ezt elmesélem az ismerősöknek, meg lesznek lepve. Sajnos Írországban és Nagy-Britanniában, a két országban, amelyet jól ismerek, az esszének nincs sok becsülete. Egyik oka lehet ennek, hogy alig van az esszé számára megjelenési lehetőség. Chatto és Windus, a kiadó a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején egy esszésorozatot próbált *Counterblasts* (Ellentámadás) címmel megjelentetni. Körülbelül egy tucatnyi szöveggel kezdték meg a vállalkozást. Felkértek, írjak egy esszét számukra, de íróként akkor még nem éreztem magam késznek vagy érettnek arra, hogy saját hangomon beszéljek, és ne a szereplőim hangján keresztül. Meglehetősen nehéz és elbátortalanító egy prózáíró számára hirtelen esszé-formában jelentkezni. Mert amikor először kimondja az ember, hogy „én”, az ő maga és nem a narrátor hangja. Úgy érzem, nem tudok semmi mögé bújni, ha esszét írok, s eleinte féltem ettől. Az esszé-megjelentéssel kapcsolatos probléma mára enyhült, de szerintem ugyanakkor az is rontja a helyzetet, hogy, s ezt nem mondom könnyű szívvel, nincs elég érdeklődés intellektuális kérdések iránt Írországban és Nagy-Britanniában. Következésképp az ennek megfelelő közönség sem nagyon létezik. Nem mondom persze, hogy teljesen hiányzik az ilyen irányú érdeklődés, csak úgy gondolom, kisebb, mint más országokban.

K.M.: – *Számomra úgy tűnik, nagyon is sok az intellektuális vita szerte Írországban.*

G.P.: – Igen, ez igaz, de számos ilyen vita eléggé behatárolt. A brit és ír közönségről meg kell jegyezni, hogy noha nem teljesen nyárspolgári, de híresen bizalmatlan tud lenni az intellektuálissal szemben. Írországban nyilvánvalóan kevésbé, de Angliában biztosan. Az esszé szó hallatán kissé aggódva próbáltam átgondolni, mi is érdekel. Időnként

szeretem az elkötelezett, gondolatgazdagon érvelő írást, amikor nem az írók kell követni, hanem azt, ahogy végigvisz vagy jól körüljár egy gondolatot, ám nem hiszem, hogy túl sok ilyen írás születne. Talán ezt kell érteni az esszé iránti piac relatív hiányán. Az írók azonban nem tudnak mindent a kiadókról, így akár tévedhetek is.

K.M.: – *A Hazánkban azt írja, hogy sokkal tartozik Salman Rushdie-nak. Vannak ír írók is, akiket elődjének tekint, vagy valamilyen értelemben hatást gyakoroltak a munkájára? Említette, hogy sokakat tisztel közülük.*

G.P.: – Nagyjából az a helyzet, hogy nem hatottak rám sokan. Joyce persze, például, mert az ember nem tudja nem bűjni Joyce-ot, bárhonnán való is legyen. Mély benyomást tesz rá, sőt izgatja is a nagy előd. De nem Joyce olvasása vezetett el az íráshoz, tulajdonképpen Louis MacNeice az a költő, akitől a *Snow* (Hó) című verset olvastam diákkoromban, s az rávezetett valamire. Szerettem az angol irodalmat az iskolában, de nem éreztem rá igazán, mire is való az írás. MacNeice versét olvasva hirtelen, ahogy akkori tanárom ma is emlegeti, így kiáltottam: „Megvan, megvan ... már értem!” – s azt mondja, nemcsak a versről beszéltem, a sorról, amit elemeztünk, hanem valami más, igen mély dologról, s így is volt. Azóta tudom, mire való az irodalom. Ma, a Pécsre vezető úton hasonló élményben volt részem, és útitársamhoz, Bob Welch-hez fordultam s vele csevegve mondtam, hogy az ilyen pillanatokért él az ember. A legtöbb, amit kaphatunk, azok a pillanatok, amikor minden egybecseng valahogy. Egy ilyen pillanatban megelégedést és csendet érzünk; néha traumatikus úton érjük el, máskor egyszerűen csak ránk köszönt ez az érzés. Louis MacNeice *Hójának* különösen ez a része fogott meg: „Hámozok és szétbontok / egy mandarint, kiköpöm a magját és érzem / a dolgok különféleségének részegítő voltát.” (Kurdi Mária fordítása) És „a dolgok különféleségének részegítő voltát” annyira sajátomnak éreztem. Minden benne van, amit csodálok a világban: nevezetesen a sokrétűség. De nemcsak élünk ezekért a pillanatokért, hanem írunk értük; pillanatok ezek, amikor mint író érzi az ember, hogy valamit sikerült megértenie, s útján elérkezett a ponthoz, ahová vágyott, bár nem tudta, hol is találja. És ez a minden egybecsengése. MacNeice-nek tehát nagyon fontos szerepe volt abban, hogy íróvá váljak, s fiatalkoromban megpróbáltam verset írni, de nem nagyon ment. Kerestem a megfelelő formát, kísérleteztem TV-darabbal, novellával, de egyik sem bizonyult az igazinak számomra. Legfogékonyabb koromban nem volt Írországbán semmi a regény területén, ami írásra ösztökélt volna, Joyce, amint gyakran mondják, inkább elijesztette a következő ír írógenerációt attól, hogy megint próbálkozzanak a regénnyel. Rushdie akkor lett fontos, amikor olvastam *Az éjjél gyermekeiben* az India és Pakisztán szétválasztásával kapcsolatosan megírt élményeit. Hirtelen azt gondoltam: ha ezt a regény tudja vállalni, reflektálni tud arra, amit magam is annyira átérzek, akkor hát akár egy országról is képes szólni. Lázba jöttem, azt gondoltam, ha a regény mindezt tudja, akkor azt kell művelnem. S első regényem, a *Burning Your Own* (Magadéi ellen) megírása bizonyos mértékig a forma megismerését jelentette számomra. Kíváncsi voltam, tudok-e regényt írni. Mint kezdő író tisztában voltam korlátaimmal, miközben írtam, és siker esetén számos dolgot képzeltem el véghez vinni. Haladtam vele és arra gondoltam, hogy regényt kell most ebben a pillanatban írnom, igen, regényt. Bár nem pontosan az a mű lett, amit írni akartam, nem mondom, hogy elégedetlenkedtem vele, hiszen ez volt a legtöbb, ami akkor kitelt tőlem. De megszületett a második regény, a *Fat Lad* (Kövér Fickó), ami már tényleg olyanra sikerült, amelyet írni akartam, amikor nekiálltam a munkának. Eleinte nem sokat tudtam a formáról, úgy értem, először rá kellett éreznem, de nem mint kritikusnak, nem mint diáknak, hanem mint írónak. Így a regény felfedezése számomra azt jelentette, hogy a már Rushdie olvasása közben izgató dolgokkal foglalkozhattam.

K.M.: – *A Hazánk egyik mondatában Észak-Írországot a „befejezetlen fikció” névvel illeti. Magyarázat ez részben arra, miért a regény a legmegfelelőbb forma az északír témák megírásához?*

G.P.: – Valószínűleg. Szerintem azok az országok tekinthetők befejezetlen fikcióknak, ahol az emberek együvé tartozása s a politikai rendszerhez való hűsége érdekében bizonyos mítoszokat kell kitalálni annak megmagyarázására, kik ők és kikkel nem azonosak. Ilyen értelemben vannak országok, amelyek kevésbé befejezettnek tűnnek, mint mások. És Észak-Írország tényleg befejezetlen fikciónak látszik, már maga a sokéves válság jelzi, hogy valami nincs rendben ezzel a bizonyos országgal. S persze mert a határt sok más határhoz hasonlóan úgy húzták meg, hogy céltudatosan biztosítsák egy olyan ország születését, amely a magát az ország létét igénylők részére teljesen megfelel, mutatva egyben az egész mesterkéeltségét. Ily módon néhány ellentmondás és hiányosság, amely más országokban jellemző volt, Észak-Írországban is jelentkezett. Hogy a regény-e a legmegfelelőbb forma –, azt hiszem, nem mennék el idáig, bár megjegyzem, szerintem elértük azt a stádiumot, hogy erre gondolni lehet. A hatvanas évektől a nyolcvanas évek végéig, amikor elkezdtem publikálni, nem sokan írtak regényt. Ezzel viszont nem akarok ignorálni olyan írókat, mint Maurice Leitch vagy Jennifer Johnston – úgy tűnik, nem voltak sokan, de kétségtelenül voltak néhányan. Számomra nem véletlen, hogy első regényemet 1988-ban adták ki. Most, tíz évvel később, van számos ír, északír regényíró, korombeliek vagy nálam fiatalabbak, akik színre léptek munkáikkal, mert a regény egy történelmi forma, az a forma a modern irodalomban, amely legjobban tudja az idő múlását ábrázolni és a felmerülő trendeket megrajzolni. Az ember követi ezt a vonalat, s elérheti a pillanatot, amelyet meg lehet örökíteni. Amint Bob Welch mondta tegnap este Budapesten, szerintem a regény elsősorban a bizonyos módon megállapodott társadalmakban indul fejlődésnek. Késztetést éreztem arra, hogy hozzátegyem, ezen az alapon Észak-Írország megállapodott társadalom, ha más nem, hát a konfliktus rutinjának és normává válásának okán. Amikor 1988-ban írni kezdtem, éppen húsz év múlt el a polgárjogi tüntetések óta, amelyek a válságot elindították. Talán úgy tűnt ekkor, hogy eljött az idő valamiféle leltár készítésére. A másik dolog, hogy húsz év után úgy éreztem, a munkám igencsak politikai fogantatású, s igen politikus embernek is éreztem magam. Úgyszintén láttam, hogy mind a nacionalista mitológiák, mind az unionista mítoszok, őszintén szólva, virágkorukat élték. Itt volt az ideje, hogy kicsit aláássuk őket.

K.M.: – *Az 1980-as, 1990-es években Írországban mindeniütt virágzik a regény, felzárkózva a nemzeti műfajnak tekinthető elbeszéléshöz. Mi egyéb oka lehet a regény korunkbeli reneszánszának? Mely déli írókat érzi közel magához?*

G.P.: – A kérdés második részére válaszolva: Colm Toibint, Joseph O’Connort, akik tulajdonképpen nagyon különböző írók, Roddy Doyle-t igen határozottan, valamint Dermot Bolgert. Persze ez nem azt jelenti, hogy mindnyájuk munkáját szeretem, de érzek velük egyfajta közösséget, és próbáltam is egyszer erről egy esszét írni *Az irodalom atlasza* című könyv számára, amelynek szerkesztője megkért, hogy a megosztott Írországról írjak fejezetet. Az egyik gondolat e nem túl akadémikus esszében, hogy északról és délről bizonyosfajta képeket alkottak, képeket a politikai megosztás óta rájuk vetített dolgokból. Újabb példaként az Ír Köztársaság sikerrel reklámozza magát mint a kultúra hazáját, s kihasználja íróinak hírnevét, akik közül sokan persze a maguk idejében indexen voltak: Behan, Kavanagh, Flann O’Brien, Joyce és Beckett nevét említeném. A déliek így az irodalom országának képét alkotják meg magukról. Mindez persze helyénvaló, s az Ír Köztársaság törekvései célba értek, modern európai ország vált belőle. De úgy gondolom, hézag van az országról megjelentetett kép és számos lakójának tapasztalata között. Természetesen hasonló hézag Észak-Írországban is látható, mert ott az a kép alakult ki, hogy az északírnek nevezett irodalom java egyáltalán nem is északír íróktól származik, hanem különböző ott járóktól. Így tehát kétfajta kép jelent meg Írországban, köztük ismét távolság van, s ahol létezik valamiféle elmondatlan történet, lesznek emberek, akik azt el akarják mondani. Ugyanabban az időben, talán a történelem véletlene, talán egyéb

miatt, ki tudja, északon és délen egyaránt megjelenik egy sereg író. Írunk, mert mondanivalónk van, amit még senki nem mondott el, legalábbis szerintünk nem elég megfelelően vagy jól. Így jön létre számos érdekes írás olyan szerzők tollából, mint Roddy Doyle és Joseph O'Connor, akik Dublinról különböző szempontból írnak, és egyikük sem fér be a Guinness-sör vagy a Joyce-turizmus által fémjelvezhető dubliniságba. Más az ő Dublinjuk, amellyel a város és az ország meglévő ábrázolásait gazdagítják. Tehát valószínűleg különböző egybeesések folytán emelkedik ki most a regény, ugyanakkor soha nem látott módon virágzik filmművészetünk is.

K.M.: – *A költészet és a dráma mindig jelentős szerepet játszott az ír irodalomban. Mi a személyes kapcsolata ezekhez, s hogyan látja alakulásukat Észak-Írországbán az utóbbi időkben?*

G.P.: – Észak-Írországbán a dráma szempontjából izgalmas korszak a mostani. A hetvenes években a költészet volt ilyen fontos nálunk, mindenki arról beszélt. Megemlítek két fiatal, Belfastban élő ír drámaíró, Gary Mitchell és Daragh Carville a nevük. Mindketten kifejezetten izgalmas műveket írnak. És hogy miért éppen most kerültek előtérbe – ki tudja? De itt vannak. Ami a költészetet illeti, regényíró módjára viszonyulok hozzá, nagy tiszteletben tartom, ugyanakkor időnként türelmetlenül fogadom állításait. Érdeklődő olvasóként lapozgatom a köteteket, s úgy gondolom, az északi Michael Longley most írja legjobb verseit. A szintén északi, nála fiatalabb Ciaran Carson az egyik legfontosabb költő Írországbán és az Egyesült Királyságban, s kimondottan európai formátumú is egyben. Derek Mahon pedig folyamatosan értékeset alkot. Seamus Heaney jelenléte költészetünkben bizonyos értelemben jó is meg rossz is. Úgy értem, ő maga igen jó költő, de minden bizonnyal nem az egyetlen jelentős költő. Ugyanakkor, ha a költészetre több figyelem terelődik az ő révén általában, annál jobb.

K.M.: – *Esszéjében jelzi, hogy regényei a gyermekkori élményeiből sokat beépítettek, s a „személyes” mellett az „etikai” kifejezést használja, amikor erről a választásról beszél. Milyen értelemben etikai is a választás?*

G.P.: – Talán azt akartam ezzel mondani, hogy vannak bizonyos etikai megfontolások, s le akartam írni, hogy protestánsnak születtem, protestánsként nőttem fel, és saját választásom szerint is protestáns vagyok, nem alakulhatott másképp. Nagyon fiatalon lojalista lettem, vagyis a Nagy-Britanniával való unió meggyőződéses támogatója. Alighanem a körülmények magyarázták ezt, nevezetesen az 1970-es évek közepének erős szakos cselekményei, amikor a dolgok szélsőségesen polarizálódtak, és én egész egyszerűen ugyanaz akartam lenni, mint a barátaim.

K.M.: – *A katolikus fiatalokkal hasonló történet.*

G.P.: – Pontosan. Én tehát lojalistának vallottam magam. Aztán nagyon is eltávolodtam ettől a meggyőződéstől, átlátva ellentmondásait. Rájöttem, hogy amikor, szegyenemre, előfordult ilyen, részegen ordítottam, „csezd meg a pápát”, ez a teljes mértékben szektáriánus megnyilvánulás összeegyeztethetetlen volt egy katolikus lány iránti érzéssel. Hogyan tudnám gyűlölni a katolikusokat, nyilván nem vagyok képes rá, ha ezt a lányt szeretem, szóval megvilágosodott számomra a nagy ellentmondás.

K.M.: – *A felesége katolikus?*

G.P.: – Igen, bár az imént említett lány nem ő, hanem az egyik korábbi barátnőm volt. Úgy hangzik ez most, mintha sorozatban katolikusok vonzottak volna, de hát ilyen az élet, az ember találkozik másokkal, nem gondolkozik, csak néz. Az ellentmondások felfedeztetével fizikailag is eltávolodtam múltamtól és politikai háttérétől, s Angliába költöztem. Eleinte megtagadtam mindent a régi gondolkodásomból, mindent fordítva akartam csinálni, más szóval ír nacionalista lettem! Aztán rájöttem, semmi nem változott ezzel, s a fontos az, hogy fiatal vagyok, tele tettvágygal. Kezdtem visszafelé nézni a saját földemre, ahol felnőttem, fel akartam tárni, mit interpretáltak rosszul, mert sejtettem, hogy a dolgok összetettebbek, mint ahogy gyakran beállítják őket. Politikailag már nem fogad-

tam el az unionizmust, s igen határozottan ma sem fogadom el, de nagy volt a kihívás, hogy visszajöjjenek megnézni, kik ezek az emberek, én magam ki vagyok, kikkel együtt nőttem fel, mi folyik Észak-Írországban. S egy ilyen folyamatban az ember gyakran nem annyira a saját élettörténetéből merít, hanem a közösségből, a neki mondott történetekből, abból, amit hall, s az emberek életéből, akikről tud egy keveset. Nagyon számít mindez, így világosodik meg számunkra a múlt, a mások által mondott történeteken keresztül és a könyveken keresztül, amelyeket olvasunk. Egész idő alatt éreztem, hogy nagyon érzékeny anyaggal van dolgom. Nem akartam őszintétlen lenni, ugyanakkor nem akartam olyan színben feltűnni, mint aki kihasználja azt a bizonyos közösséget, amely felnevelte. Azt hiszem, ebben ragadható meg az etikai szempont.

K.M.: – *Első két regényéről röviden, de mégis kellő kritikai mélységgel ír Gerry Smyth 1997-es, A regény és a nemzet című könyve. Mit gondol a következő kitételéről, amely szerint a Magadéi ellen „felállít egy sor bináris oppozíciót csak azért, hogy kimutassa az elemek mindegyikének belefoglaltságát saját ellentétpárjába”.*

G.P.: – Nem olvastam még ezt az írást. Úgy látom, azt mondja, hogy bizonyos hasonlóság van az oppozíciók között, tulajdonképpen nem is ellentétek, hanem valahol azonosak egymással. Nagyszerű, régóta ezt szándékozom kifejezni. Összefügg vele, hogy az oppozíciók nyelve, amelyen felnőttünk, szintén ugyanazokkal a kérdésekkel operál: ez vagy? az vagy? egyik vagy, másik vagy? Úgy döntöttem, hogy a két dolog egyszerre lehet rossz. Azt állítva, hogy az ír nacionalizmus rossz, nem azt értem, amit a többség Észak-Írországban automatikusan kihál belőle, nevezetesen, hogy az unionizmus helyes. Egyszerre lehetnek rosszak, bár ezzel sok ember nem ért egyet, de ez az én álláspontom. Egyszerre lehetnek rosszak, mert egyáltalán nem egymás ellentétei, lényegileg azonosak, ezért beszélhetünk brit nacionalizmusról és ír nacionalizmusról, amelyek céljaikban ugyan különböznek, de pontosan ugyanaz a nyelvük és ugyanabban hisznek, noha a másiktól eltérő nevet adnak neki. Azért is kell ezt hangsúlyozni éppen most, az északír béketárgyalások idején, egy nyilvánvalóan érzékeny időszakban, mert sok előrevívó dolog történt, és a tárgyalófelek próbálnak egyezsége jutni. Szerintem nekik és mindenki másnak Észak-Írországban figyelembe kell venniük az oppozíciók azonosságának érvét. Ha megnézzük magunkat, látjuk, hogyan voltunk mindnyájan benne abban, ami történt, s tényleg mindnyájan érintve voltunk. Tegnap este valaki kérdést intézett hozzám Belfast rombolásáról mint gyerekkori élményemről. Azt válaszoltam, nem a brit katonaság okozta azt – kisebb károktól eltekintve –, hanem a várost maguk a lakói rombolták.

K.M.: – *A Kővér fickó című regényben az aranyhal szimbolikusnak tűnik. Mit szimbolizál?*

G.P.: – Először meg kell mondanom, hogy ténylegesen láttam is ezt az aranyhalat, mégpedig egy barátom házában rendezett összejövetel alkalmából. Egy edényben úszkált, és azt javasoltam házigazdáimnak, tegyék bele egy nagyobb medencébe, ahol jobban elfér. Egyszer megtöltöttük vízzel a kádat, mondták, beledobtuk a halat, de az továbbra is csak kis körben úszkált. Sokáig motoszkált ez a fejemben, talán tizenhét éves voltam a történet idején, s huszonhét, amikor végre megírtam. A köztes évek alatt megtapasztaltam a kitörés nehézségét, láttam, hogy az emberek a történelem ciklikus ismétlődésében hisznek, s ez egyben alakítja is őket. A másik metafora a könyvben egy lámpavasnak ütköző katonai kocsiról leeső kerék, ami az útra pattan, nekimegy egy személyautónak és megöl valakit. Egyszer Londonban láttam ilyet: a kerék az út közepére gurult. Nem láttam, honnan jött, nem láttam, merre ment tovább, de nyilvánvalóan egy kocsiról esett le. Ez is megragadt a fejemben, akárcsak az aranyhal, s a regény innen eredt. Élményeim jelezték számomra, mennyire deformáló hatású a környezet, nemcsak a fizikai környezet persze, hanem a teremtett, azaz a kultúra.

K.M.: – *A regény meglehetősen nyitottan végződik: egy hölgy beszélgetésbe kezd egy másikkal, megjegyzi, megint szemerkél az eső.*

G.P.: – A fontos számomra ebben az, hogy a repülőgép folyosóján át beszélgetnek

egymással. Belfastba mentem azzal a szándékkal, hogy regényt írjak, amely felöleli a város történetének egy időszakát. Ott is maradtam végig a megírása alatt. Amikor otthon ülve csak kicsit is éreztem, hogy megakadtam, elsétáltam Belfast központjába nézelődni, s amit láttam, lejegyeztem, majd otthon valamilyen módon beledolgoztam a regénybe. Ez a pillanattal való együtthaladás is magyarázza a nyitott végződést. Nem láttam semminek sem a végét. Fontos azonban, hogy egy dialógus szerepel a regény végén, ahova végzőnők egymással beszélgető embereket akartam tenni. A könyv első sora így hangzik: „Aranyhal? Nagymaminak volt egyszer egy aranyhala. Megfulladt.” Az aranyhal a formáló közeg szimbóluma. Nyitottabb a regény befejezése: két ember ül és beszélgetni kezd egymással. Elválasztja egymástól őket a közöttük lévő folyosó, de mégis beszélgetnek. Számomra ez megfelelő pont volt, ahol a regény végződhet. Egyfajta vicc is rejlik benne, hiszen a belfasti időjárásjelentés, úgy tűnik, mindig ugyanazt mondja, legyen akár tél, akár nyár: 16 fok Celsius, 61 Fahrenheit, szemerkél az eső – nem esik amúgy rendszeren, hanem csak szemerkél.

K.M.: – *Az 1995-ös keltezésű regény, a Black Night at Big Thunder Mountain (Sötét éj a nagy villámhegyen) variálja a korábbi témákat és regényírói technikát, vagy valami egészen újat nyújt?*

G.P.: – Számomra a három regény ugyanazon vállalkozás része.

K.M.: – *Trilógiát alkotnak?*

G.P.: – Nem, de egy dolog, az építkezés közös bennük. Engem nagyon érdekel, mit építünk a körülvevő tájra, s amit építünk, mennyiben tükrözi társadalmunkat. A *Kövér fickó*ban megtalálható Belfast teljes újjáépítése az 1980-as évek végén. Az Eurodisney építésében hatszáz északír vett részt, amely adat szintén megragadta a fantáziámat. Persze az egy más jellegű építés.

K.M.: – *Gondolja, hogy mint regényíró alakítani képes az emberek gondolkodását s így összetettebbé válhat képük Észak-Írországról?*

G.P.: – Reményeim szerint igen, de gyanítom, csak kevesekre hatok. Az írók nem sulykolnak, s ismereteim szerint nem sok író akad, aki a történendőkkel jobban tisztában lenne, mint a lakosság többi része. Annyit tehetünk szerintem, hogy pillanatokat, periódusokat szintetizálunk és olvasztunk össze egy műben, ami aztán az olvasókat megszólíthatja, semmilyen más addighoz nem hasonlító módon. Ekképpen én is abban reménykedem, hogy összetettebb képet adok Észak-Írországról az olvasóknak annál, amit eddig kaptak. Ténylegesen egyedül ezt szeretném megvalósítani. A realitás mindig komplexebb, mint az ideológiák, amelyek csak bizonyos tapasztalatok tagadásával maradhatnak sértetlenek. Én viszont a másfajta tapasztalatokat is be akarom építeni.

K.M.: – *És mi a helyzet a negyedik regénnyel, amelyen most dolgozik?*

G.P.: – *The International* (Az Internacionál) a címe, ami egy belfasti szálloda neve volt. Vonzónak találtam ezt a nevet. Itt is azt csinálom, amit mindig próbáltam: olyan szempontot találni, amely a posztkoloniális paradigmát tagadja. Megpróbálom különböző módokon kiterjeszteni a kontextusokat, amelyek révén az utóbbi harminc év észak-írországi eseményeit tárgyalni, illetőleg szemlélni lehet. S például eljöttem Magyarországra, ahol az első dolog, amit a repülőről leszállva mindenfelé látok, az 1848-as évszám.

K.M.: – *A Habsburg-ellenes magyar forradalom kitörésének évfordulójára, nemzeti ünnepeinkre utal.*

G.P.: – 1848 nekem a Fiala Írország Mozgalom által szervezett felkelést jelenti Írországban. 1968 pedig a Prágai Tavaszt, s persze az észak-írországi polgárjogi tüntetéseket, az amerikai polgárjogi mozgalmat, a párizsi diáklázadásokat.

K.M.: – *1916 is legalább két dologra emlékeztet: a britek által kegyetlenül megtorolt Húsvéti Felkelésre Dublinban, és a Somme melletti első világháborús ütközetre, amelyben sok ezer északír katona vesztette életét.*

G.P.: – Így igaz. Ezek szerint vannak sajátos variánsok az európai kontextusokon, európai mozgalmakon vagy jelentős pillanatokon belül. Úgy gondolom, emlékezetben kell tartanunk őket. Felszíni különbségeink mögé nézve láthatjuk így, hogy az európai és világtörténelem szélesebb áramlatainak részesei vagyunk. S amit a *Sötét éj a nagy villámhegyen* című regényben megkíséreltem, az az, hogy szándékoltan meglehetősen nyers módon összeengedtem és összebogoztam a szereplőket, s betettem őket az Eurodisney közepébe. Egyikük amerikai, másikuk német, a harmadik északír. Egyfajta tréfa megint, hogy ezeket a nagyon különböző élményvilágú embereket eresztettem össze egymással. Oké, nézzétek, itt vannak mind, együtt, egymással összekötve, lássuk, mi a közös bennük, hogyan teremtenek kapcsolatot. Mi erre a jobb környezet, mint egy mesterkéltén létrehozott Disney-világ?

S Á N D O R B E Á T A

„VISSZAVONHATATLANUL BELEKEVEREDTEM A TÖRTÉNELEMBE”

A helynélküliség poétikája és politikája
Salman Rushdie Az éjfél gyermekei című regényében

Hiába az elbeszélés ezeregy szála, amikor *Az éjfél gyermekei* lezárul, mégis egyetlen játékká áll össze, az utolsó bekezdés egyetlen vicc csattanója. Kimondatik a szétszóródás, és megteremtődik az egység: nyomavész (vagy csak nyoma marad) a megfoghatatlan beszélőnek, aki úgy áramoltatja át saját személyén és testén megannyi történetnek minden mozzanatát, hogy jóslata (vagy utólag konstataált sorsa) szerint lyukassá válik. Aki mindennek a középpontja akar lenni, annak magának nincsen középpontja – ura és áldozata is a határozatlanság és az immanencia játékanak. „Igen, végig fognak tiporri rajtam, menetelő számok egy kettő három, négyszázmillió ötszázhat, hangtalan porszemekké őrölnek, amiként, ha eljön az idő, végigtipornak majd a fiamon is, aki nem is a fiam, és az ő fián, aki nem az övé lesz, és az övé, aki nem az övé, egészen az ezeregyedik nemzedékig, amíg mind az ezeregy éjfél ki nem osztja rettenetes ajándékait és meg nem hal ezeregy gyermek, mert privilégiuma és átka az éjfél gyermekeinek, hogy urai, egyszersmind áldozatai legyenek koruknak, hogy földadva a magányosságot, fölszívódjanak a sokaság megsemmisítő forgószelében, és se élni, se meghalni ne tudjanak békességgel.” A számtalan történet és az egyetlen (hiányzó) középpont a beszéd lezárulásától olvasható.

Salman Rushdie hét évvel későbbi, 1988-ban kiadott regényének, *A sátni verseknek* is alaptémája az én dionüszoszi változékonysága és elvesztése, a narrátor és a szereplők figurájának egymásra vetülése és elhajlása, de míg ott a változó maszkok rendje a játék legfőbb szabálya, *Az éjfél gyermekeinek* narcisztikus, önmagát a középpontba helyező, illetve egy lakható középpontot kereső elbeszélője saját tükreiben tűnik el. Tükröt akar